

Plastdetektiven

Stöd för formativ undervisning i laborativ kemi på högstadiet

Jenny Olander, Stockholms universitet

jenny.olander@krc.su.se

KRC – Kemilärarnas resurscentrum, www.su.se/krc/

INNEHÅLL

Intro

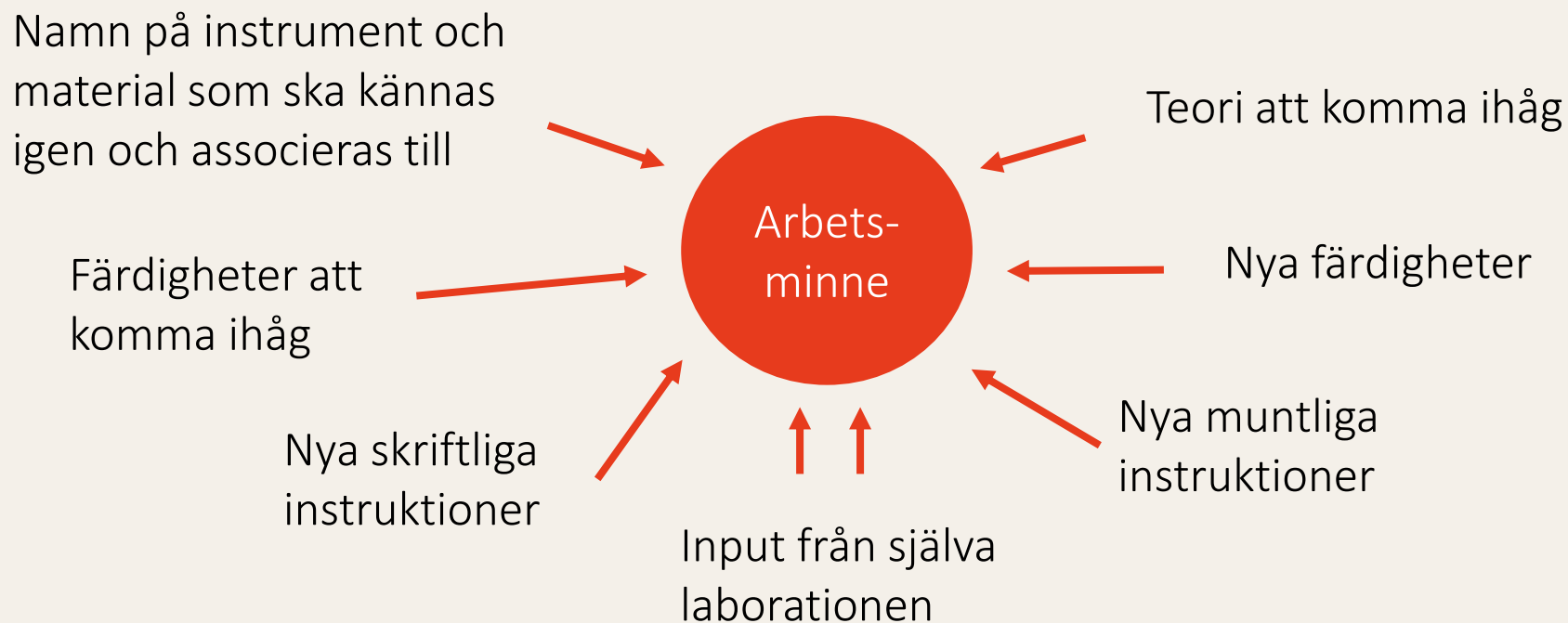
Presentation av materialet

Genomförande av laborationen
"Plastdetektiven"

Diskussion

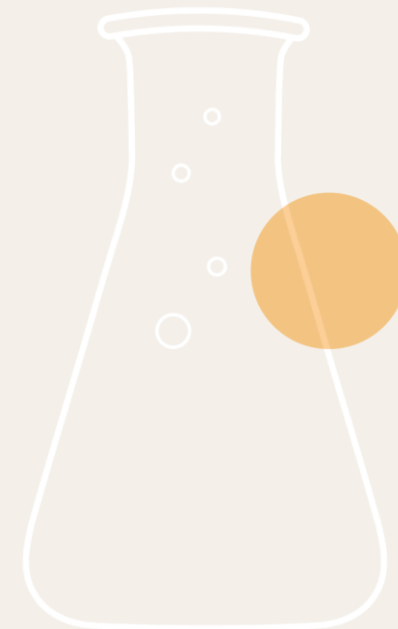
Laborativ undervisning leder ofta till en kognitiv överbelastning för eleverna

Johnstone, A. H. & Wham, A. J. B. (1982). The demands of practical work. *Education in Chemistry*, 19(3), 71–73.

Formativ undervisning

- Studenters engagemang i laborationer kan stimuleras, men praktiken i klassrummet har överlag inte förändrats mycket på de senaste 30 åren (Seery, Jones, Kew & Mein, 2019).
- Formativ bedömning handlar om att ge eleverna feedback så att de kan förbättra sig under aktiviteten (Sadler, 1989).

Sadler, D. R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*, 18(2), 119–144.

Seery, M. K., Jones, A. B., Kew, W. & Mein, T. (2019). Unfinished Recipes: Structuring Upper-Division Laboratory Work to Scaffold Experimental Design Skills *Journal of Chemistry Education*. 96, 53–59, <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.8b00511>

Resurser för formativ undervisning om laborativ NO

Under 2023 tog Skolverket fram ett material för att stödja formativ bedömning av laborativ NO-undervisning i högstadiet.

Verksamma lärare deltog i utvecklingen av materialet, som även provides ut elevgrupper. Resultatet blev sex stöd i biologi, fysik och kemi.

Varje stöd innehåller:

- Elevhäfte
- Lärarhandledning
- Powerpointpresentation

Bedömningsstöd och kartläggning, Skolverket

Direktlänk till "Plastdetektiven" [https://www.skolverket.se/bedomningsstod-och-](https://www.skolverket.se/bedomningsstod-och-kartlaggningsmaterial#/subjects/R3J1bmRza29sYSUyRiVDMYyVBNXJza3VycyUyMDctOQ%3D%3D/75/gr-ke-75-ak79-19-256)

[kartlaggningsmaterial#/subjects/R3J1bmRza29sYSUyRiVDMYyVBNXJza3VycyUyMDctOQ%3D%3D/75/gr-ke-75-ak79-19-256](https://www.skolverket.se/bedomningsstod-och-kartlaggningsmaterial#/subjects/R3J1bmRza29sYSUyRiVDMYyVBNXJza3VycyUyMDctOQ%3D%3D/75/gr-ke-75-ak79-19-256)

Stockholms
universitet

Aspekter för formativ bedömning av laborativt arbete

– biologi (L1, L2)

– fysik (L3, L4)

– kemi (L5, L6)

Aspekt	L1	L2	L3	L4	L5	L6
Observera, sortera och beskriva	X		X	X	X	X
Formulera en undersökningsbar frågeställning	X		X			
Formulera hypoteser och förutsägelser	X			X		
Planera en undersökning	X	X	X	X	X	
Genomföra en undersökning	X	X	X	X	X	X
Tolka resultat och dra slutsatser av en undersökning	X	X	X	X	X	X
Dokumentera	X	X	X	X	X	X
Utvärdera och förbättra en undersökning		X	X	X		X

Bedömningsstöd och kartläggning, Skolverket

Direktlänk till "Kylpåsen" <https://www.skolverket.se/bedomningsstod-och-kartlaggningsmaterial#/75/gr-ke-75-ak79-20-210>

Lärarhandledning – exempel på stöd

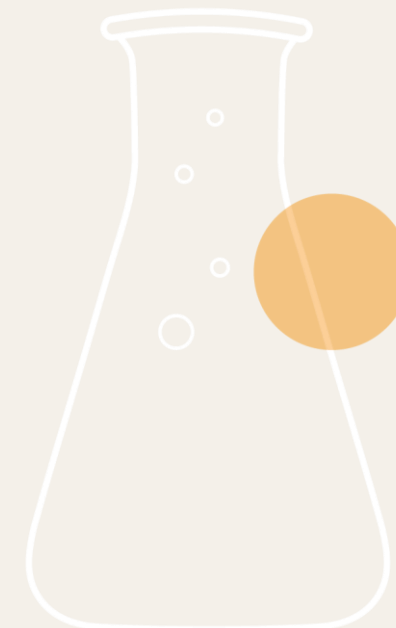
Formativ återkoppling

Förslag på formativa frågor att ställa till eleverna vid undersökningen av plasterna

Aspekt	Grundläggande	Mer utvecklad
Observera, sortera och beskriva	Eleven ● Identifierar några tydliga och uppenbara egenskaper hos olika plaster genom att använda ord från exempellistan i elevhäftet.	Eleven ● jämför egenskaper hos flera olika plaster. ● hittar något mönster i egenskaper, exempelvis att flera förpackningar med en märkning har en viss egenskap.

Exempel på formativa frågor att ställa för att leda eleven framåt.

- Hur känns det om man försöker böja eller skrynkla ihop förpackningarna?
- Blir det likadant om du repar olika sorter med något vasst?
- Är de lika transparenta?
- Går det lika lätt att klippa i dem?

Praktiskt stöd

Station 1. Vattentest	● 50 ml vatten ● 1 bägare (100 ml eller större) ● 1 pincett
Station 2. Oljetest	● 50 ml matolja ● 1 bägare (100 ml eller större) ● 1 pincett
Station 3. Brandtest	● Ett stearinljus i låda ● 1 pincett ● tändare eller tändstickor ● underlag, exempelvis bricka
Station 4. Acetontest	● 20 ml aceton ● vattenkokare (koka vatten) ● 2 bägare (100 ml eller större) ● 1 pincett
Station 5. Koppertest	● 10 cm koppartråd ● 1 gasolbrännare (fungerar ej med stearinljus) ● 2 degeltänger ● tändare eller tändstickor ● underlag, exempelvis bricka, som tål smält plast

Material

- Bildspel om sortering av plaster (bilderna 9–15, se Bilaga 3).
- Elevhäftet sidorna *Identifiera plastbitarna!* (med Tabell 1 och Tabell 2) och *Uppföljning av plastsorteringen*.
- Det tar ganska lång tid att klippa sönder materialet i små bitar. Använd gärna sönderklippta plastförpackningar från del 1.
- **Minst** fyra olika sorter, exempelvis PE, PVC, PS och PET (Se text under tabellen). Aidentifiera dem och kategorisera dem som plast A, B, C, D och så vidare.
- Varje elevgrupp behöver tillgång till två bitar av varje plastkategori som ska undersökas.
- Tabellen nedan visar vad som behövs till respektive test.

Bilaga 1. Underlag för riskbedömning

Namn på aktivitet	Identifiera plasterna!
Kort beskrivning	Uppgiften går ut på att identifiera olika plastsorter med hjälp av ett nycklings-schema där olika metoder för identifiering ingår. Eleverna ska bära skyddsrockar och skyddsglasögon under experimentet. Långt hår ska sättas upp.

Identifierade faror	Vad kan hända?	Förebyggande åtgärder
Kokande vatten	Någon kan bränna sig.	Iakttag försiktighet.
Eldning av plast	Griptången eller pincetten kan bli mycket varm. Någon kan bränna sig. Arbetsytan kan få brännmärken. Vid uppvärmning kan vissa plaster smälta. Röken kan vara skadlig.	Arbeta i dragskåp. Iakttag försiktighet. Laborera med små bitar, för att minska rökutvecklingen. Använd skyddsunderlag under plasten, vid upphettning, exempelvis en aluminiumform. Ta inte på smält plast. Lukta inte på röken. Undvik att plast droppar ner i brännaren.
Aceton	 Upprepad kontakt kan ge torr hud eller hudsprickor. Aceton kan lätt börja brinna. Kan orsaka allvarlig ögonirritation. Kan göra att man blir dåsig eller omtöcknad.	Undvik värme och antändningskällor. Undvik hudkontakt. Undvik att andas in ångor. Arbeta i dragskåp.

Avfall	Plastbitar slängs i plaståtervinning eller i brännbart avfall. Aceton kan eventuellt återanvändas. Håll överblivet aceton i en plastbehållare med skruvkork/lock eller samla in aceton i avfallskärl för organiskt lösningsmedel.
Om något händer	Vid kontakt med ögonen: Skölj försiktigt med vatten i flera minuter. Vid förtäring skölj munnen. Kontakta läkare vid obehag. Aceton kan orsaka dåsighet och yrsel. Flytta personen till frisk luft och se till att andningen underlättas.

Datum	Utförd av	Elevgrupp
240301	KRC	Skola

Plastdetektiven – olika delar

Översikt och tidsåtgång

Stödmaterialet består av olika delar som visas nedan med ungefärliga tidsangivelser. Med en lektionslängd på 50–60 minuter tar hela materialet 3 lektioner. Delarna kan även användas var för sig eller i kombinationer som tar kortare tid i anspråk. Ett förslag på upplägg beskrivs nedan.

LEKTION 1

Del 1. Vilka plastsorter kan ni hitta?

- Undersökning av plastförpackningar
  - Presentation med introduktion om plast
- cirka 20 minuter

Del 2. Hur ser plaster ut på molekylnivå?

- Olika modeller av polymerer
- cirka 40 minuter

LEKTION 2

Del 3. Identifiera plasterna!

- Presentation av nycklingsschemat
- cirka 10 minuter

Laboration

- Laborativ plastsortering med hjälp av nycklingsschemat
- cirka 40 minuter

Del 4. Uppföljning av plastsorteringen

- Diskussion av resultaten
  - EPA
- cirka 10 minuter

LEKTION 3

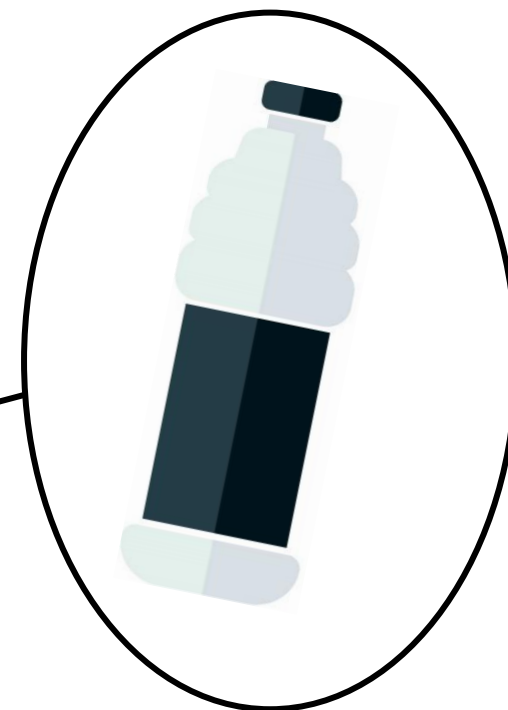
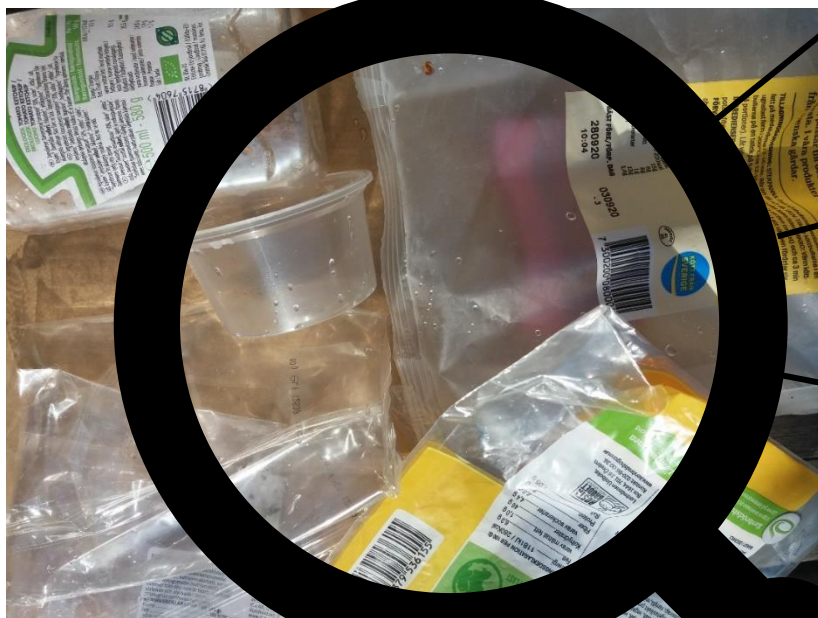
Del 5. Vilken dokumentation är bäst?

- Övningen går ut på att beskriva för- och nackdelar med tre olika givna exempel på dokumentation
  - EPA
- cirka 30 minuter

Elevhäfte, lärarhandledning och presentation

Plastdetektiven

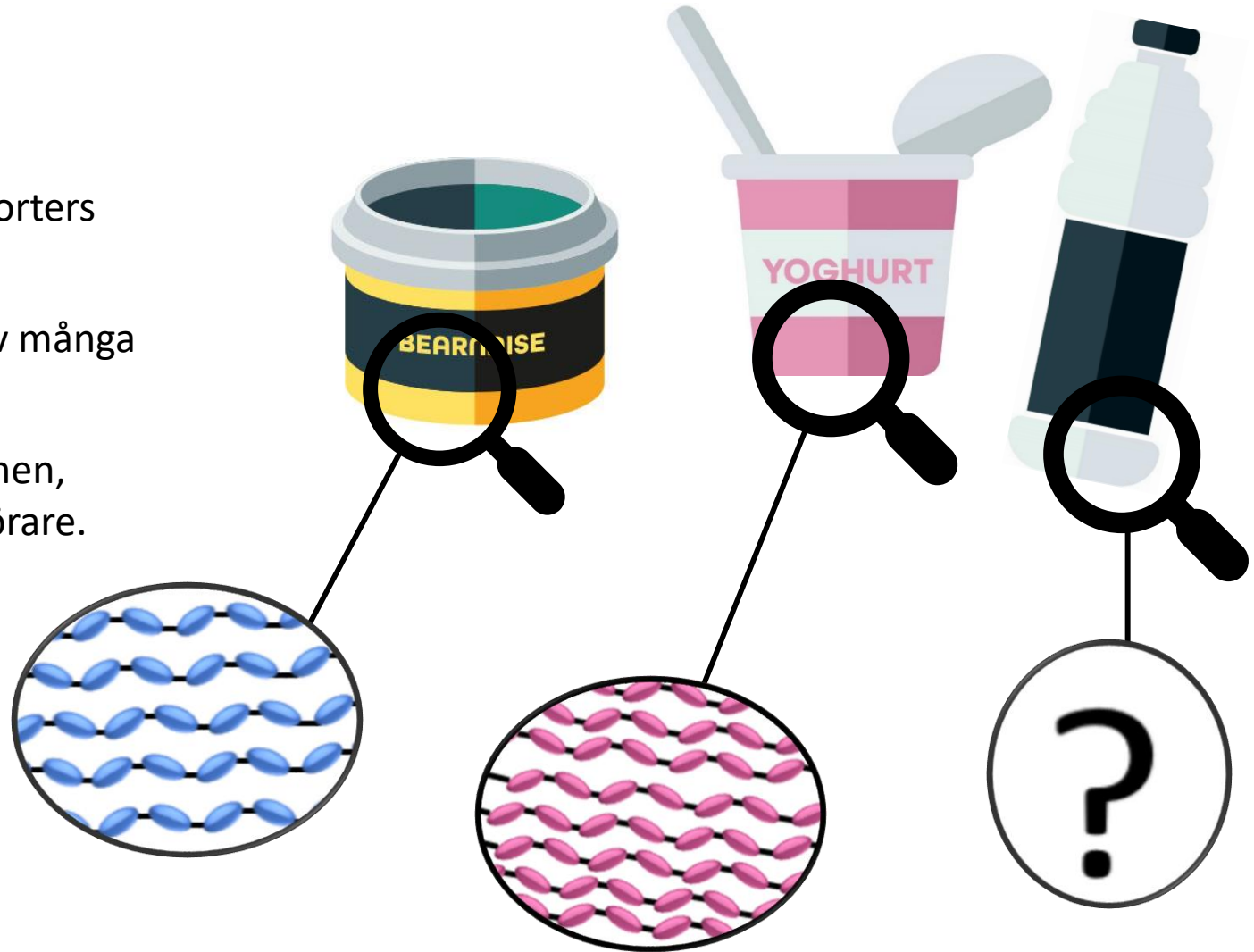

Vad är plast?

Plast är ett material som innehåller en eller flera sorters *polymerer*.

Polymerer är stora molekyler som är uppbyggda av många likadana mindre delar som upprepas.

Dessutom innehåller plast ett eller flera tillsatsämnen, exempelvis fyllnadsmedel, färgämnen eller mjukgörare.

Plasternas namn syns i botten

I botten av plastförpackningar finns en märkning.

Märkningen talar om vilken sorts polymer de är uppbyggda av, exempelvis polypropen, polystyren och polyetentereftalat.

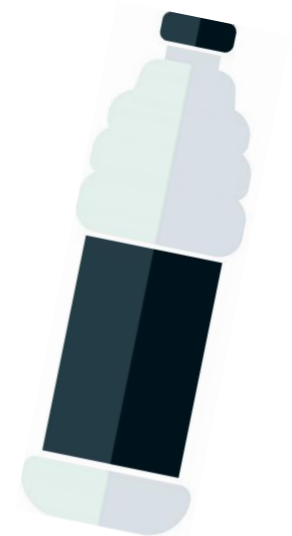
Om vi sorterar plasten kan vi återanvända den till ny plast.

polypropen

polystyren

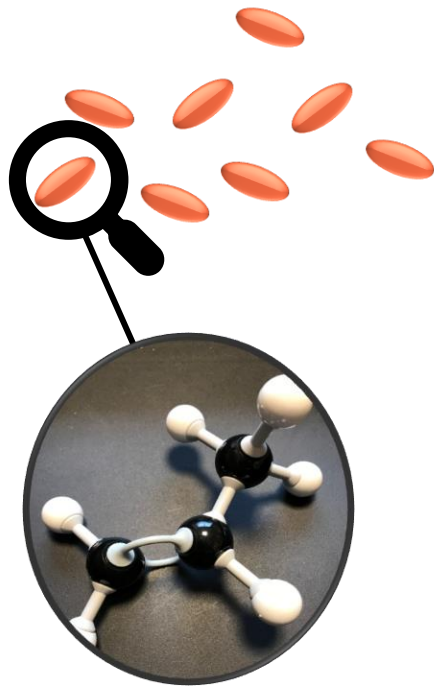
polyetentereftalat

<https://www.svenskplastatervinning.se/sa-funkar-plastatervinning/>

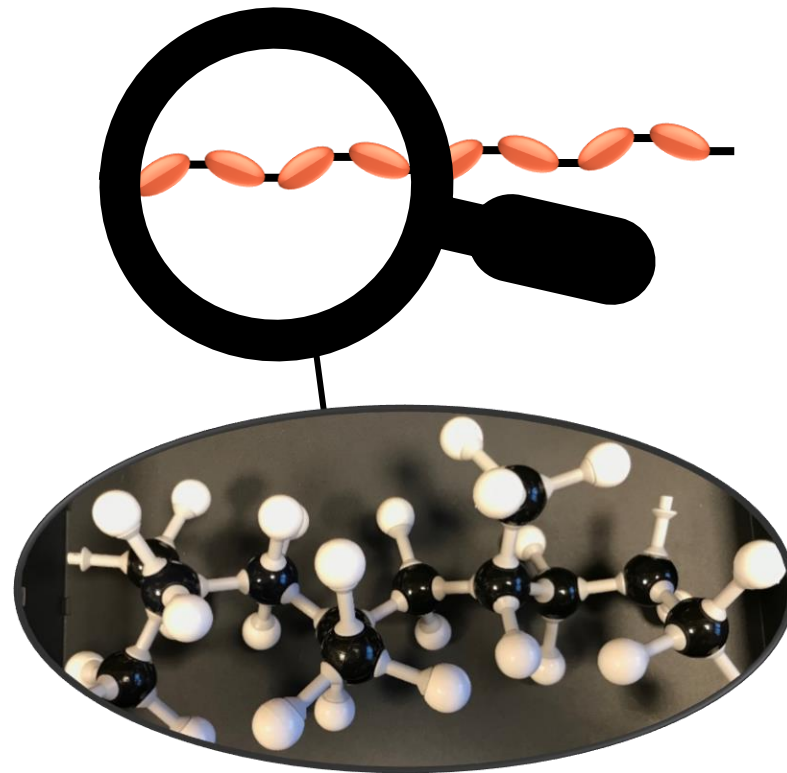

Polymerer och monomerer

Många likadana mindre delar, så kallade monomerer, kopplas ihop till stora molekyler, polymerer.

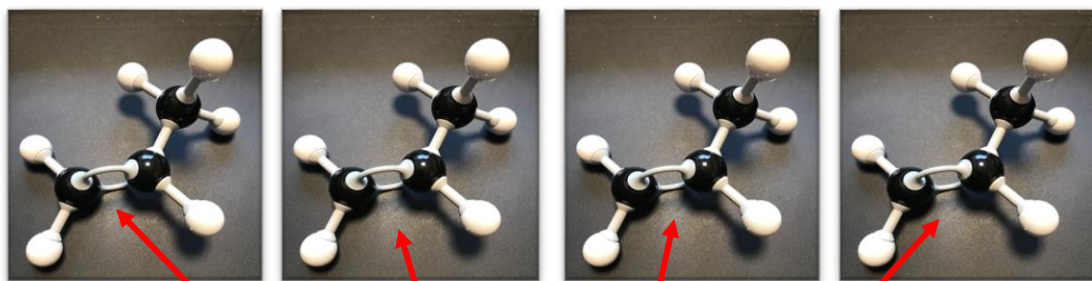
Monomer - propen, C_3H_6

Polymer - polypropen, PP

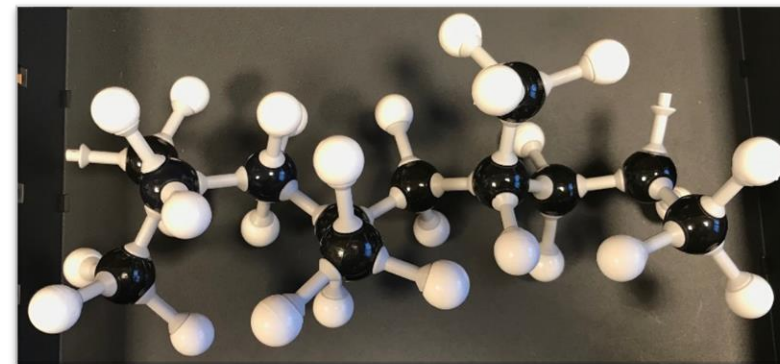
Polymerisation

Dubbelbindningar *inom* monomererna bryts och istället bildas bindningar *mellan* monomererna.

Dubbelbindningar i
propen.

C_3H_6 -monomerer

Polypropen (C_3H_6)_n

"n" betyder ett heltal och visar att molekylen är uppbyggd av många (*n stycken*) likadana delar som skrivs innanför parentesen.

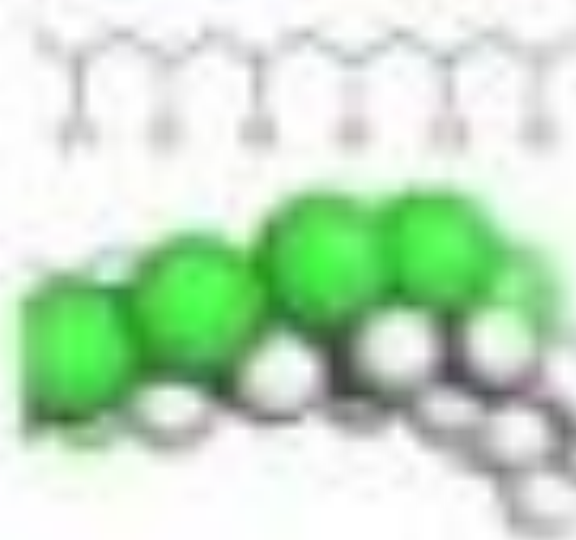
Ein **monomeres** Molekül
ist **knappgliedrig**...

Acetylen

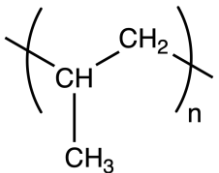
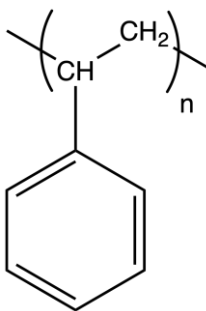
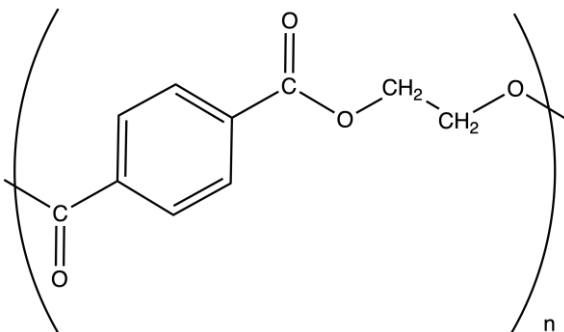

...mehrere **knappgliedrige** Monomere
sind ein **Polymere**

Polysubstituiertes PPDE

Olika representationer av tre plaster

Förpackning			
Namn	polypropen	polystyren	polyetentereftalat
Märkning			
Strukturformel			

Övning – Hur ser plaster ut på molekylnivå?

Del 2

Hur ser plaster på molekylnivå?
För att beskriva olika polymerer används olika modeller, som passar i olika sammanhang. I den här övningen får du bekanta dig med några olika modeller av polymerer.

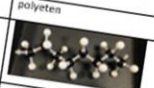
Material
Molekylmodeller.

Genomförande

1. Fyll i namn, antalet atomer och formler för molekylerna i tabellen.

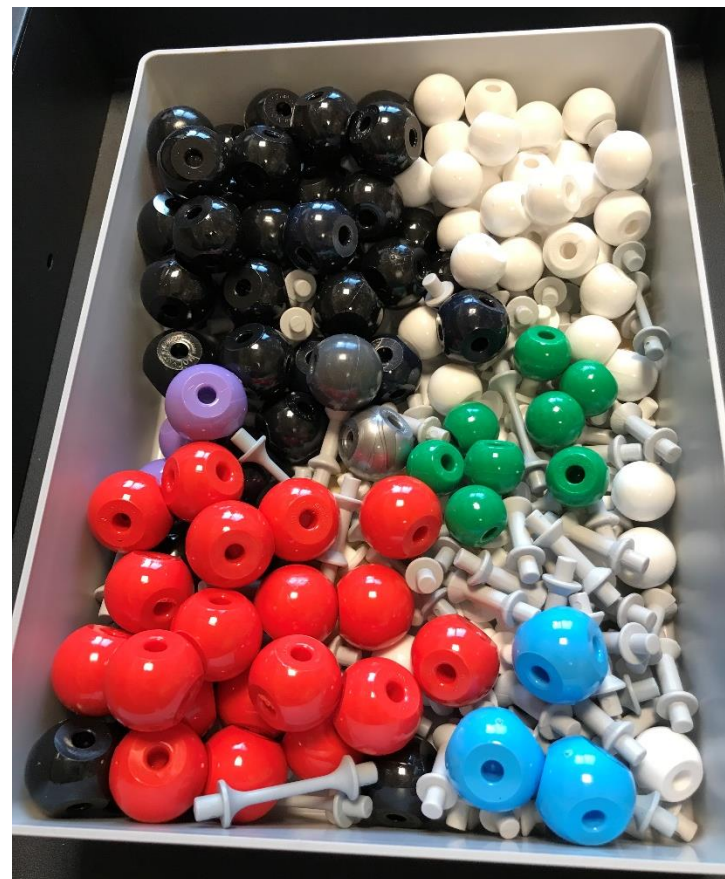
Molekylmodell	Namn	Strukturformel	Molekylformel
			CO ₂
	Metan		

2. Polymerer bildas från monomerer. I tabellen nedan beskrivs hur monomeren eten polymeriseras till polyeten. Fyll i tabellen genom att rita strukturformler för reaktionen.

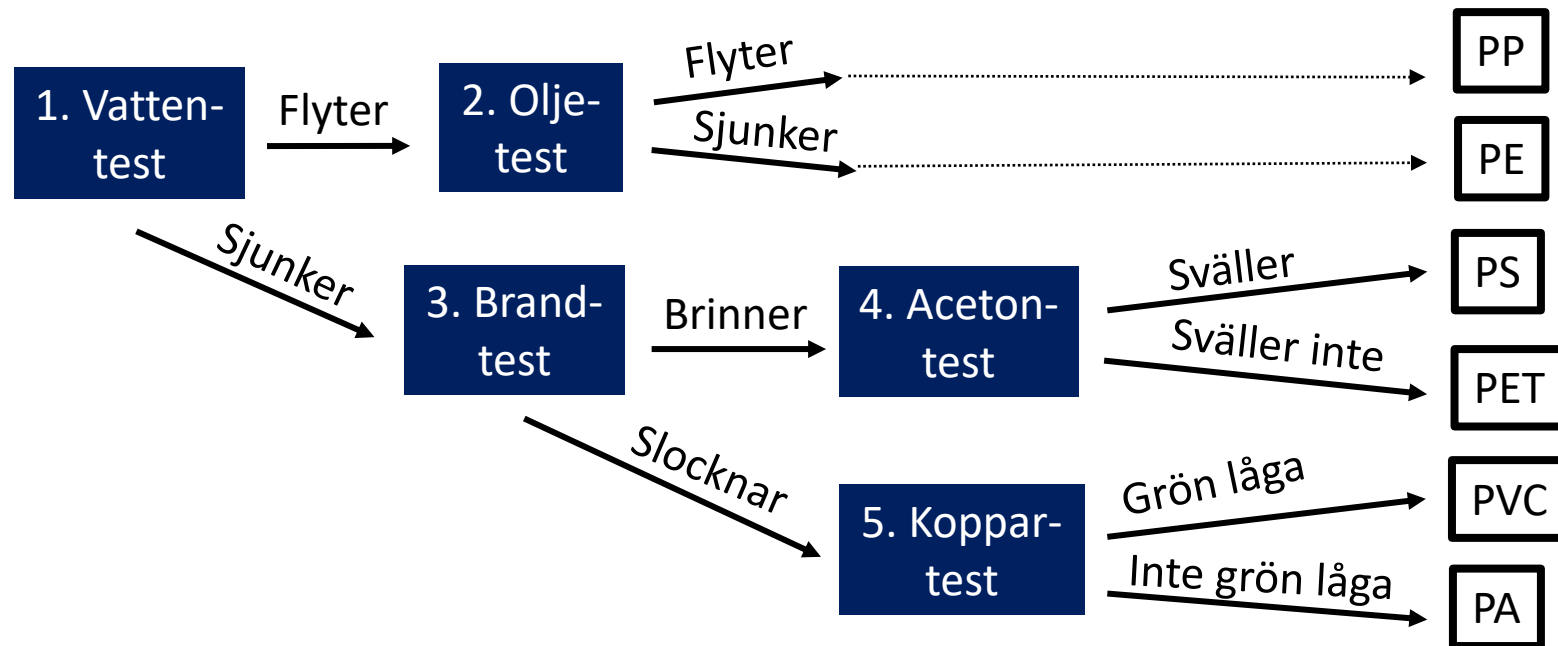
Ord	Fyra etenmolekyler	bildar	polyeten
Molekylmodeller		→	
Strukturformler		→	

Elevinstruktion till "Plast"

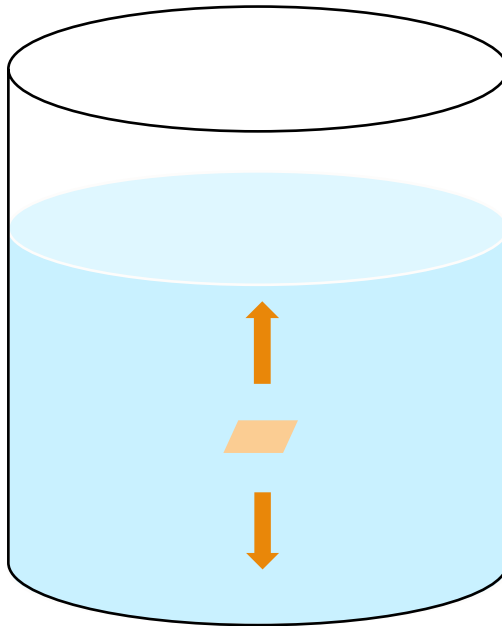
2

Nycklingsschema för plastsortering

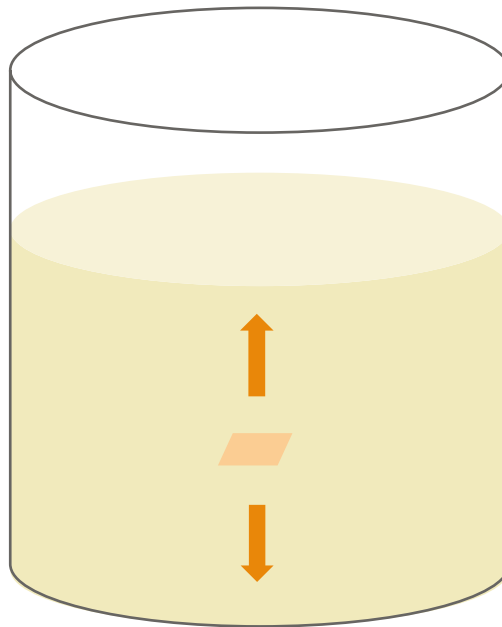
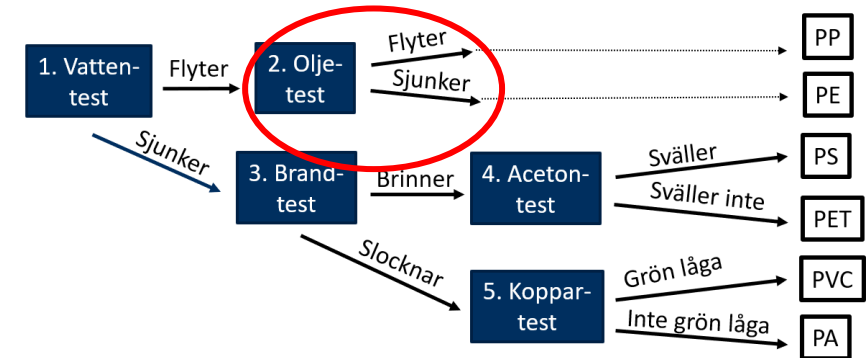
1. Vattentest

Vatten har densiteten
1,0 g/cm³

Polymer och förkortning	Symbol	Strukturformel	Densitet (g/cm ³)
Polypropen PP		<chem>*CC(C)CC*</chem>	0,90
Polyeten PE	 	<chem>*CC*CC*</chem>	0,94
Polystyren PS		<chem>*C(C1=CC=CC=C1)CC*</chem>	1,05
Polyetentereftalat PET		<chem>*OC(=O)c1ccc(cc1)OC(=O)OCCOC(=O)c1ccc(cc1)OC(=O)*</chem>	1,30
Polyvinylklorid PVC		<chem>*CC(Cl)CC*</chem>	1,38
Polyamid PA		<chem>*NC(=O)CCCC(=O)NCC*</chem>	1,14

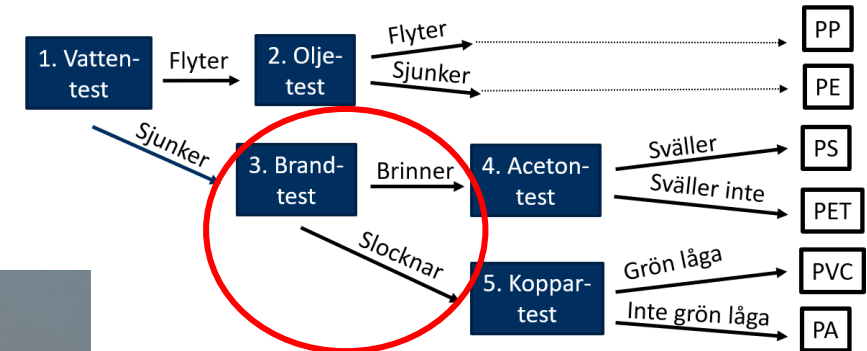
2. Oljetest

Rapsolja har
densiteten $0,91 \text{ g/cm}^3$

Polymer och förkortning	Symbol	Strukturformel	Densitet (g/cm^3)
Polypropen PP		CH_3CHCH_2	0,90
Polyeten PE		CH_2CH_2	0,94

3. Brandstest

Brinner

Slocknar

Information till denna bild av presentationen

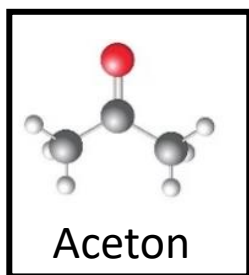
Aceton får plats i hållrummen i PS-molekylerna.

Om man lägger en plastbit av som har absorberat aceton i varmt vatten, kokar aceton och då expanderar PS-plasten.

Mer utvecklade förklaringar finns på i det här danska materialet <https://masseeksperiment.dk/tidligere-eksperimenter/plastforurening-i-vand/>, filmerna ligger längst ner på sidan.

4. Acetontest

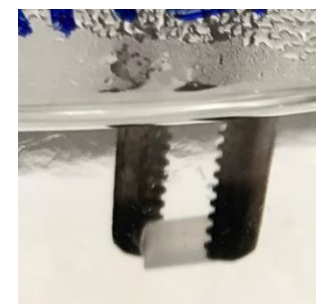
20 sekunder i aceton

Sväller

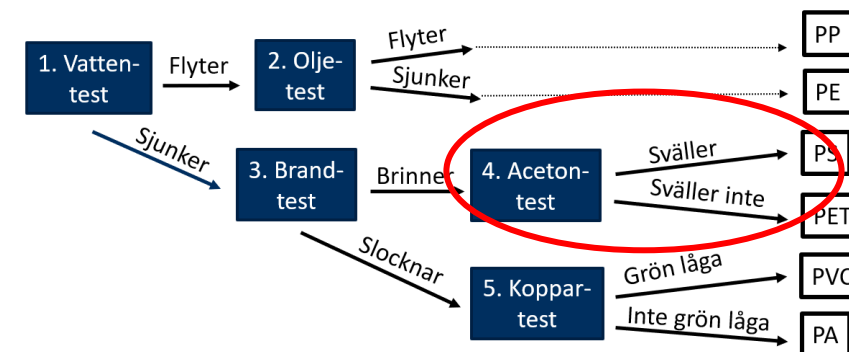
Sväller inte

PS

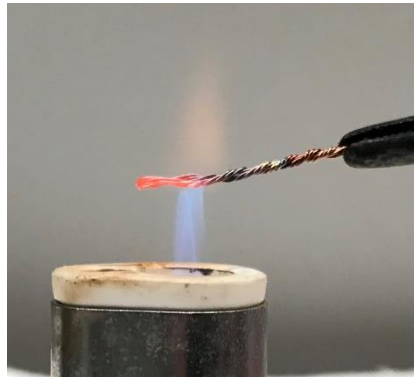
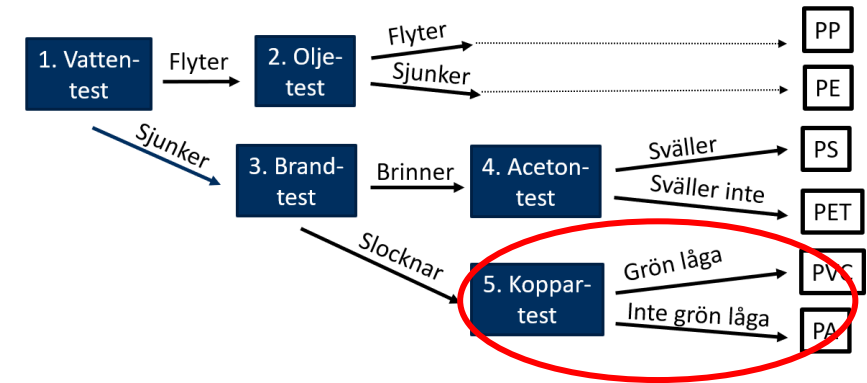

PET

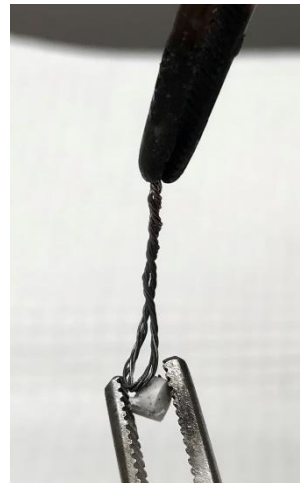

Därefter i
kokande vatten

5. Koppartest

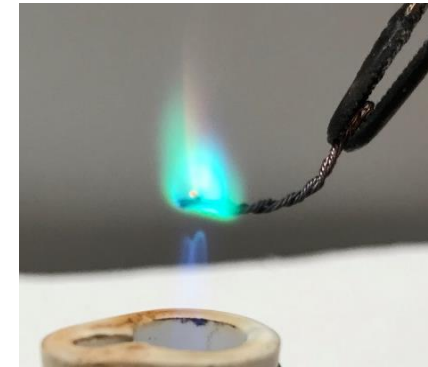
En koppartråd
glödgas

Den gnuggas
mot plastbiten

Grön låga

Inte grön låga

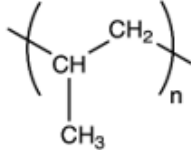
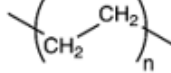
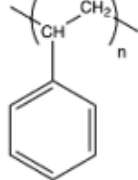
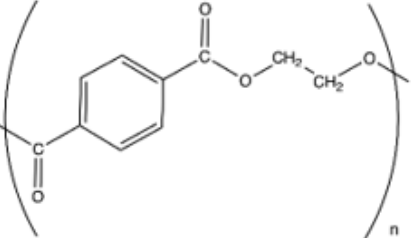
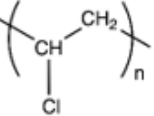
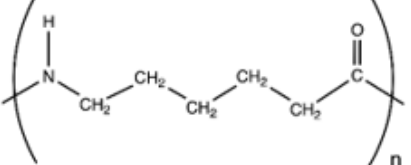

PVC

PA

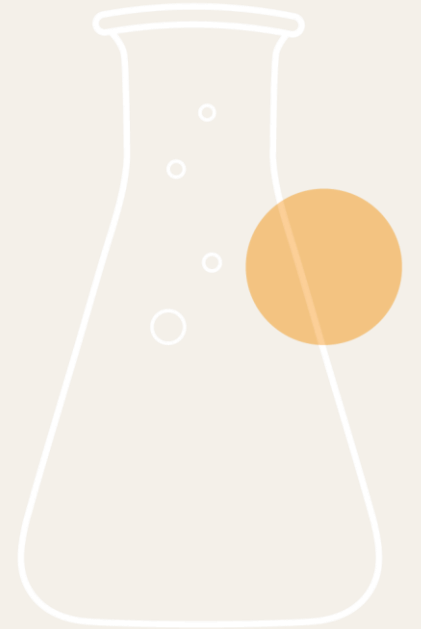
Polymerer i vanliga plaster

Polymer och förkortning	Symbol	Strukturformel	Densitet (g/cm ³)
Polypropen PP			0,90
Polyeten PE	 		0,94
Polystyren PS			1,05
Polyetentereftalat PET			1,30
Polyvinylklorid PVC			1,38
Polyamid PA			1,14

Skolverket

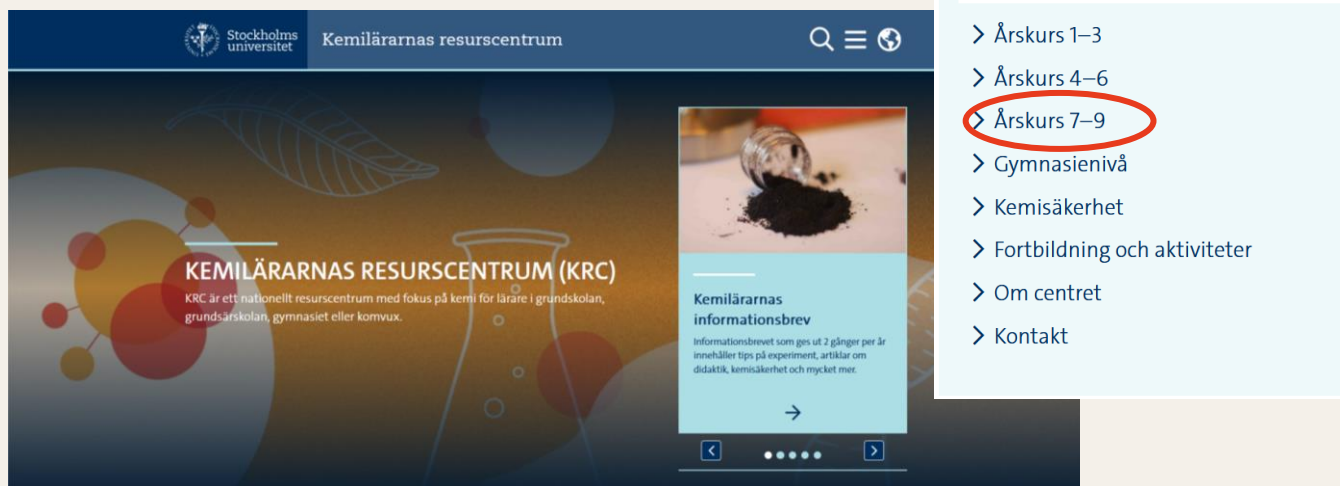
Diskussion

- Hur kan materialet användas i ditt klassrum?
- Hur har du arbetat med formativ bedömning (i labbet)?
- Annat som kom upp under laborationen

Kemilärarnas resurscentrum (KRC)

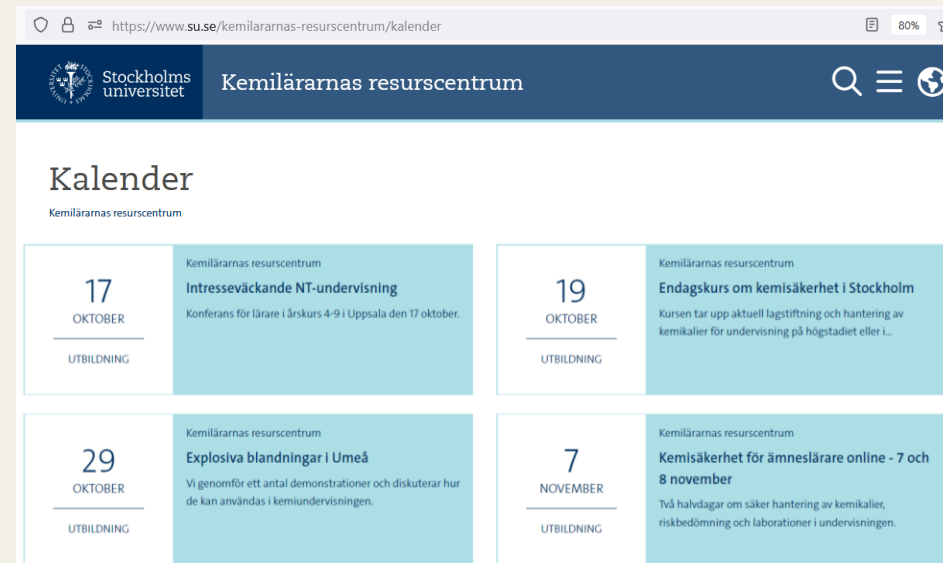
<https://www.su.se/krc/>

Kemilärarnas resurscentrum erbjuder stöd om kemiundervisning på olika stadier.

Hör gärna av dig om du har frågor eller idéer!

Jenny.olander@krc.su.se

Stöd om kemisäkerhet

Ansvar, rutiner och utbildning

Riskbedömning och substitution

Märkning, Förvaring och Avfallshantering

Lagstiftning

Grön kemi

Checklistor och verktyg

www.chesse.org/sv/

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

Kurser, malldokument och stöd via mail och telefon krc@krc.su.se

Andra kemirelaterade tips

Elearning | Kemi (dinkemi.se)

DINKEMI

Om Din Kemi | Kapitel | Text och bild | Kontakta oss | Logga in

- 1 SINNEN**
  - Allt leva och överleva
  - Lüksinnet och molekyler
  - Vatten
  - Sölna och kolhydrater
  - Sölna och salter
  - Surhet och syror
  - Kolsyra och koldioxid
- 2 HÄLSA**
  - Anpassning för överlevnad
  - Fett
  - Protein
  - Träning
  - Vitaminer och mineraler
  - Hormoner
  - Hjärnan och känslor
- 3 SJUKDOM**
  - Huvudvärksbilen
  - Antibiotika och mikroorganismer
  - Virus
  - Cancer och DNA
  - Gifter
  - Etanol och andra alkoholer
  - Droger
- 4 SAMHÄLLE**
  - Periodiska systemet
  - Atomen
  - Strålning på liv och död
  - Metaller
  - Mobiltelefoner
  - Malm och mineraler
  - Katalys och katalysatorer
- 5 NATUR & MILJÖ**
  - Fotosyntesen
  - Cellulosa
  - Jord
  - Urbant vatten
  - Luft och luftföroreningar
  - Kretslopp kemi
  - Bränder och explosioner
- 6 UPPSLAGSDEL**
  - Laborationsäkerhet
  - Laborationsrapport
  - Kemistens metoder och redskap
  - Kretslopp
  - Vattnets kretslopp
  - Kretslopp kemi
  - Nobelpristagare

Åk 7-9/Gy: → EOES

<https://www.su.se/krc/nyheter>

2024-05-02

Kemilärarnas resurscentrum

Internationell enkätstudie om hållbar kemiundervisning

Under 2023-2025 genomförs en undersökning om hur lärare använder sig av praktiska aktiviteter i...

SVENSKA KEMISAMFUNDET
The Swedish Chemical Society

→ [Skolprenumeration av Kemisk Tidskrift](#)

Tack!

Jenny Olander, Stockholm University
jenny.olander@krc.su.se

Stockholms
universitet

Intresseväckande undervisning i naturvetenskap och teknik –
Skolverbskonferens 3 oktober 2024, Vattenhallen Science Center

